

Devlet ve Vijilantizm İlişkileri Üzerine Bir Tipoloji*

Bülent TUĞCU¹

¹Araştırma Görevlisi, Sinop Üniversitesi, btugcu@sinop.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2591-6739

Öz: Modern devlet düşüncesi, liberal temellerinden yola çıkarak şiddet kullanma tekelinin sadece devlete ait olabileceği ön kabulüne dayanmaktadır. Bu bakış açısı Avrupa merkezci bir yaklaşımı içerisinde barındırır da modern devletin iddia ettiği mutlak egemenlik düşüncesi, şiddet kullanma tekelinin kesin olarak devlette olması gerekliliği üzerine kurulmuştur. Ancak devletin, güvenlik ve düzeni, her zaman ve her koşulda sadece kendisinin sağladığını ifade etmek oldukça güçtür. Devletin bu temel ihtiyaçları karşılayamaması durumunda vatandaşların güvenlik ve düzen sağlama süreçlerine aktif olarak katıldıkları görülmektedir. Vatandaşların güvenlik ve düzenin sağlanmasına yönelik bu aktif katılımları da vijilantizm (vigilantism) olarak adlandırılmaktadır. Vijilantizmin asıl amacı müesses nizamın devamlılığını sağlamaktır. Aktif vatandaşın kendisini var olan sistemin bir parçası ve temsilcisi olarak görmesi ve hatta bazı durumlarda şiddet kullanması, modern devletin temel özelliklerinden olan şiddet tekelinin de vijilantizm eylemleri aracılığıyla bozulabileceğini göstermektedir. Vijilantizm eylemleri, bazı durumlarda devletten tamamen özerk bir biçimde gerçekleşmekteyken bazı durumlarda da devletin bu eylemlere göz yumması veya bu eylemleri açıktan desteklemesi söz konusudur. Vijilantizmin bu farklı karakteristikleri de ilgili literatürde farklı yönleriyle ele alınmış ve çeşitli tipolojiler sunulmuştur. Bu kapsamdaki tipolojilerden *otonom vijilantizm*, *devlet tolereli vijilantizm* ve *devlet destekli vijilantizm* tipleri bu çalışmada ayrıntılı bir biçimde sorgulanmakta ve yeniden kavramsallaştırılmaktadır. Çalışmada öncelikle vijilantizm kavramı ele alınmakta, bunun sonrasında da ilgili literatürde sıkça başvurulan tipolojiler analiz edilmektedir. Çalışmanın sonunda ise devlet ve vijilanti(ler) [vigilante(s)] arasındaki ilişkileri açıklama potansiyeli olduğu düşünülen bu tipoloji geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vijilantizm, Özerk Vijilantizm, Sözde Özerk Vijilantizm, Devlet Güdümlü Vijilantizm

Jel Kodları: H79, K10, K19

A Typology on Relations of State and Vigilantism

Abstract: The modern state idea assumes that the monopoly of using violence can only belong to the state. This perspective contains a Eurocentric approach; the idea of absolute sovereignty claimed by the modern state is based on this. It is quite difficult to say that the state always provides security and order alone and under all circumstances. In cases where the state cannot meet these basic needs, citizens are seen to actively participate in the processes of ensuring security and order. This active participation of citizens to ensure these needs is also called vigilantism. The main purpose of vigilantism is to ensure the established order. The active citizens see themselves as a part and representative of the existing system and even uses violence in some cases, showing that the monopoly of violence can be disrupted through acts of vigilantism. In some cases, vigilantism acts are completely autonomous from the state; in other cases, the state turns a blind eye to these acts or openly supports them. Different characteristics of vigilantism have been addressed from different aspects and various typologies. Autonomous vigilantism, state-tolerated vigilantism, and state-supported vigilantism, which are included in one of the typologies within this scope, are questioned and reconceptualized in this study. Firstly, the concept of vigilantism is addressed, and then the typologies frequently used in the relevant literature are analyzed. The study will try to develop a typology that has the potential to explain the relations between the state and vigilantes in the end as well.

Keywords: Vigilantism, Autonomous Vigilantism, Pseudo-Autonomous Vigilantism, State-Directed Vigilantism

Jel Codes: H79, K10, K19

Atıf: Tuğcu, B. (2025). Devlet ve Vijilantizm İlişkileri Üzerine Bir Tipoloji. *Politik Ekonomik Kuram*, 9(2), 542-556.

<https://doi.org/10.30586/pek.1601130>

Geliş Tarihi: 13.12.2024

Kabul Tarihi: 17.02.2025

Telif Hakkı: © 2025. (CC BY) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

* Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Doktora Programında Doç. Dr. Kadir DEDE'nin danışmanlığında yürütülen "1990'larda Türkiye'de Devlet ve Vijilantizm" adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

1. Giriş

Vijilantizm (vigilantism)¹, modern devlet teorisi çerçevesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Devletin şiddet kullanma tekeline sahip olması, her ne kadar liberal temelli bir düşünce olsa da günümüzde modern devlet teorisi söz konusu olduğunda genel kabul gören bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayrak, 2019; Giddens, 2008). Modern devletin şiddet kullanma tekeline sahip olduğu fikri beraberinde devletin yetersiz kaldığı durumlarda güvenlik ve düzenin sağlanması gibi hizmetlerin kim ya da kimler tarafından gerçekleştirileceği gibi soruları da akıllara getirmektedir. Devletin bu gibi yetersiz kaldığı durumlarda, sivil yurttaşların, güvenliği ve düzeni sağlama amacıyla adaleti kendi elleriyle gerçekleştirme talepleri ortaya çıkabilmektedir. Sivil vatandaşların bu adalet sağlamaya yönelik eylemleri de vijilantizmin olarak adlandırılmaktadır (Johnston, 1996, s. 226).

Vijilantizm kavramı oldukça geniş kapsamlıdır. Şöyle ki farklı dönemlerde ve farklı ülkelerde vijilantizm örneklerine çeşitli kapsam ve boyutlarda rastlamak mümkündür. 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya çıkan Ku Klux Klan örgütünün faaliyetlerinden (Cohen, 2007), 21. yüzyılda Hindistan'da görülen inek vijilantizmine (Bajoria, 2019) kadar uzanan şiddet eylemlerinde vijilantizmi gözlemlemek ve incelemek mümkündür. Öyleyse konu devlet ve şiddet olduğunda vijilantizm olgusunu içerisinde barındırmayan çalışmaların bazı yönlerden eksik olabileceği söylenebilir. Ayrıca modern devlet için bu kadar önemli bir kavramın Türkçe literatürde çok az incelenmiş olması da başlı başına bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Vijilantizm kavramının içeriği göz önüne alındığında, bu kavramın siyaset bilimi kapsamında incelenmesinin uygun olacağı konusunda bir uzlaşıdan söz etmek mümkündür. (Bateson, 2021) Bu çerçevede vijilantizm ile ilgili çalışmaların genel itibari ile iki farklı bölgeye odaklandığı söylenebilir. İlk olarak çalışmaların büyük çoğunluğu ABD üzerine yoğunlaşmaktadır. Bunun temel nedeni vijilantizm kavramının ABD çıkışlı olması ve toplumsal olarak ABD'nin vijilanti eylemlerle dolu bir tarihe ev sahipliği yapmasıdır². Hatta vijilantizm eylemlerinin gerek çizgi romanlar gerekse filmler aracılığıyla olumlandığı, Amerikalıların tarih ve kültürlerinin önemli bir parçası olarak kabul edildiğini de ileri sürmek mümkündür (Burrows, 1976; Cohen, 2007; Mortensen, 2018). İkinci olarak ise vijilantizm çalışmaları, Güney Amerika ve Afrika gibi sık sık darbe ve devrimler ile yönetimlerin değiştiği coğrafyalar üzerinde yoğunlaşmaktadır (Chukwuma, 2017; Ochoa & Tomas, 2016). Bu çalışmaların odak noktası olarak genellikle zayıf devlet olgusu ve merkezi otoritenin yetersizliği düşüncesi dikkat çekmektedir (Meagher, 2012; Rotberg, 2003).

Vijilantizm kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için bu konuda geliştirilen tipolojilerin oldukça işlevsel nitelikte olduğu söylenebilir. Keza bu çalışmanın temel amacı; devlet ve vijilanti(ler) [vigilante(s)] arasındaki ilişkileri bütün yönleriyle ele alma kapasitesine sahip olan bir vijilantizm tipolojisinin geliştirilmesidir. Bu amaç doğrultusunda da literatürde yaygın olarak kullanılan tipolojiler eleştirel bir analize tabi tutularak özgün bir tipoloji geliştirilmeye çalışılacaktır. İlgili literatür incelendiğinde, vijilantizm çerçevesinde birçok tipoloji ile karşılaşmak mümkündür (Bateson, 2021; Can, 2021; Rosenbaum & Sederberg, 1974; Sederberg, 1978). Bu tipolojiler kapsamlı ve açıklayıcı yapıda olsalar da devletle vijilantizm kavramları arasındaki bağlantıyı ortaya koymak noktasında yetersiz kalabilmektedirler. Her ne kadar odak noktası vijilantizm tipolojileri olmasa da Can (2023) literatürdeki devlet-vijilantizm ilişkisine temel teşkil edebilecek ve bu alandaki eksikliği giderebilecek bir tipoloji ortaya koymuştur. Türkiye'de bu alanda yapılmış çalışmaların ilk örneklerinden biri olan bu çalışmada Can

¹ Vigilantism teriminin, Türkçe literatürdeki bazı çalışmalarda "toplum bekçiliği" veya "ihkak-ı hak" gibi karşılıklarla Türkçe'ye çevrilmiş olduğu görülmektedir (Can, 2021, s. 130). Terimin doğrudan Türkçe karşılığını bulmanın oldukça zor olduğuna işaret eden Can (2021, s. 130), Türkçe telaffuza uygun olarak vijilantizm terimini; ayrıca vijilantizm eylemini gerçekleştiren kişi(ler) için de vijilanti (vigilante) terimini kullanma yolunu seçmiştir. Bu çalışmada da aynı biçimde bir yaklaşım takip edilmiştir.

² Bazı yazarlar ABD'ye özgü bir şiddet türü olarak Amerikan vijilantizminden de söz etmektedirler. Bkz. (Burrows, 1976)

(2023) otonom vijilantizm, devlet tolereli vijilantizm ve devlet destekli vijilantizm tiplerinden bahsederken sadece betimsel bazı açıklamalarda bulunmuştur. Diğer yandan bu tipolojinin derinlemesine bir biçimde sistemleştirilmesi ve dolayısıyla geliştirilmesi, vijilantizmle devlet arasındaki ilişkinin netleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Hâlihazırda ilgili literatürde de vijilantizm-devlet bağlantısı noktasında bir eksiklik olduğu düşünüldüğünde, Can'ın (2023) ortaya koyduğu tipolojinin genişletilmesi gerekliliği daha net bir biçimde anlaşılabilmektedir.

İlgili literatüre sözü edilen bağlamda katkı sunmak ve devlet-vijilanti ilişkilerini belirli bir tipoloji çerçevesinde sınırlandırmayı amaçlayan bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yaklaşım kullanılacaktır. Fenomenolojik yaklaşım; var olan fenomen hakkında insanların o fenomeni nasıl algıladıkları ve deneyimledikleri tanımlamak adına kullanılan bir araştırma yöntemidir (Rose vd., t.y., s. 1124). Fenomenolojik yaklaşım çalışma içerisinde literatür taramasına ve ilgili literatürde yer alan tanım ve kavramsallaştırmaların sınıflandırılarak analiz edilmesine dayandırılacaktır.

Vijilantizm kavramının Türkiye'de, akademi dahil olmak üzere, tanınırlığının oldukça sınırlı olması ve bu bağlamda literatürde de nispeten yeni bir kavram olarak yer alması, kavramın tanımlanmasına daha geniş yer ayrılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle çalışmada ilk olarak vijilantizm kavramsallaştırılmasının yönelik bir sorgulama yürütülecektir. Sonrasında ise literatürde sıkça başvurulanan vijilantizm tipolojileri analiz edilecektir. Bu analizin temel nedeni, çalışma kapsamında geliştirilmeye çalışan tipolojinin literatürdeki hangi boşluğu doldurma potansiyeline sahip olduğunun ortaya konmasıdır. Çalışmanın son bölümünde ise Can'ın (2023, s. 184) devletle vijilantizm bağlantısı üzerinden ortaya koyduğu tipoloji genişletilecek, geliştirilecek ve bu bağlamda özgün bir tipoloji ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Vijilantizm Kavramı

Latince kökenli olan "vigil"; kelime anlamı olarak tetikte olan, gözcü ya da gözlemci anlamına gelmektedir (Abrahams, 1998, ss. 4-5; Johnston, 1996, s. 222). Bu kelimeden türeyen vijilantizm ise gözetleme ya da gözcü anlamlarını oldukça aşar. Nitekim kavram geneli itibarıyla sivil yurttaşların uyguladığı baskı ve/veya şiddet eylemlerine karşılık gelir. Bu baskı ve şiddetin mahiyeti de oldukça geniş bir çerçevede kendisini gösterir.

Vijilantizm kavramını net bir şekilde tanımlayabilmek için "müesses nizam"³ kavramından da bahsetmek gerekmektedir. Keza Rosenbaum ve Sederberg (1974, s. 542) vijilantizm kavramının basit bir biçimde "müesses nizam şiddeti" (establishment violence) olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede Rosenbaum ve Sederberg (1974) vijilantizmi birey ya da grupların müesses nizamı korumak adına diğer birey ya da gruplara uyguladıkları bir şiddet biçimi olarak ele almaktadır.

Literatürde genel olarak vijilantizmin algılanış biçiminde, kişi ya da grupların -bu kişi ya da gruplar o anlık olan olaya tepki olarak da toplanabilirler, daha öncesinden planlı bir organizasyonun parçası da olabilirler- adaleti kendi elleriyle sağlamak için suçlu ya da suçlu olduğu iddia edilen kişi ya da grupları cezalandırmaları fikri yatmaktadır (Mulloy, 2004, s. 149; Sederberg, 1978, s. 291). Bu noktada adaleti kendi eline alma fikri üzerine yoğunlaşmak gerekir. Bir kişinin ya da grubunun hangi durumlarda adaleti kendi eline alma ihtiyacı oluşmaktadır? Bu soruya ilk akla gelen yanıt, devletin yetersiz kaldığı yerlerde kanun dışı bir duruma müdahale etme gerekliliğinin ortaya çıkmasıdır (Abrahams, 1998, s. 9). Bu cevap aslında büyük oranda da doğru kabul edilebilir. Devletin

³ Müesses nizam, siyaset bilimi literatüründe sıkça kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, genel olarak belirli bir sosyo-politik yapının kontrolünü elinde tutan elit grupları işaret etmek için kullanılmaktadır. Bu kavramın İngilizce karşılığının "establishment" olduğu söylenebilir. Establishment kavramını, literatüre kazandıran İngiliz gazeteci Henry Fairlie (1955), kavramı Amerika'daki kullanımı gibi sadece elit grubu tarif etmek için değil; İngiltere siyasal yaşamının bütününe işaret etmek için kullanmıştır. Dolayısıyla kavram, statüko ya da statükoyu koruma gücü olarak betimlenebilir (Hodgson, 1973, ss. 4-5). Nitekim bu çalışmada da müesses nizam, bir sosyo-politik yapının ideolojik anlamdaki kurucu değerlerine karşılık gelen "kurulu düzen" veya "statüko" anlamında kullanılmaktadır.

yetersiz kaldığı durumlarda vatandaşların var olan düzeni koruma refleksleri göstermeleri olağan olarak kabul edilebilir.

Vijilantizm, müesses nizamın sağlanması düşüncesi ile gözetlemenin ötesine geçerek durumlara müdahale eden ve hatta gerektiğinde kendini “kanun” yerine koyan vijilanti tarafından gerçekleştirilen eylemdir. Müesses nizam sağlayan vijilantiler aslında aktif vatandaşlık görevlerini yapmaktadırlar. Johnston (1996, s. 226) her ne kadar aktif vatandaşın yaptığı eylemlerin devletle bir bağının olmadığından söz etse de gerek aktif vatandaşlığı gerekse de vijilantizmin devletle ilişkisi olduğunu ifade etmek mümkündür.

Johnston (1992, s. 137) aktif vatandaşlığı, sıradan vatandaşın kamu güvenliği sorumluluğunu alması çerçevesinde ele almaktadır. Aktif vatandaşlık kavramı, vijilantizmin temeli olan müesses nizamın sağlanması noktasında oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Sıradan vatandaşın inisiyatif olarak bazı konularda olaylara müdahale etmesi ve bunu müesses nizamın sağlanması adına yapması, yapılan eylem şiddet içerikli olsa bile eyleme meşruiyet kazandırılabilmesinin önünü açmaktadır.

Vijilantizm, gözetleme ve kontrol göreviyle birlikte ihtiyaç duyulduğunda adaleti sağlamak ve hatta bazı durumlarda infaz etmek gibi durumları ve eylemleri de içerisinde barındırmaktadır. Aktif vatandaş gerektiğinde kendisinde ceza verebilme hakkını da görebilmektedir. Aslında eylemlerin şiddet içermesi beraberinde vijilanti eylemi yapan kişi ya da kişilere bir ceza verilmesi durumunu getirmektedir. Ne var ki bazı durumlarda vijilanti eylemi gerçekleştiren vatandaşların ceza alması gerekse de düzeni sağlamak adına yapılan bu eylemler, cezasız kalabilmektedir. Elbette burada vijilantilerin ceza almasını sağlayacak olan otorite devlettir. Ancak devletin çıkarlarıyla bütünleşen durumlarda, vijilanti grupların ceza almadıkları da görülmektedir. Çünkü vijilanti eylem her ne kadar şiddet içerse de var olan düzenin devamını sağladığı için sistem içerisinde meşruiyet kazanmaktadır.

Görüldüğü üzere vijilantizm kavramı, kendi adaletini sağlama düşüncesini merkezine almaktadır. Zaten genel kabul görmüş kapsayıcı vijilantizm tanımı da budur. Bu genel kabule rağmen, Bateson (2021, s. 923) bu şiddetin suç önleyici olmaktan daha çok bir güç gösterisi olarak kendisini gösterdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Bateson’un bu yaklaşımı, vijilantizmin bazı durumlarda keyfi olarak kullanılabilen bir şiddet biçimi olarak ele alınmasına imkân vermektedir.

Yukarıda vijilantizmin genel olarak kavramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. İlgili literatüre bakıldığında, birbirinden oldukça farklı eylemlerin de bu kavramın çatısı altında ele alındığı görülmektedir. Vijilantizm olgusunun ihtiva ettiği bu çeşitlilik, literatürde vijilantizm tipolojilerinin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Bu tipolojiler, vijilantizmin daha sistematik bir biçimde ele alınmasına imkân sunmaktadır.

3. Vijilantizm Türleri

İlgili literatürde dikkat çeken vijilantizm tipolojileri arasında ilk olarak Rosenbaum ve Sederberg (1974) gösterilebilir. Bu tipolojide üç farklı vijilantizm türünden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki ve en yaygın görüneni “suç kontrolü vijilantizmi”dir (Rosenbaum & Sederberg, 1974, ss. 548-551). Bu tür vijilanti eylemler içerisinde örneğin market soygununa şahit olan bir kişinin olaya müdahale etmesi ya da mahallesinde güvenliği sağlamak için bazı kişilerin devriye gezmesi gösterilebilmektedir. Genellikle can ve mal güvenliğini sağlamak için aktif vatandaşlar tarafından yapılan bu eylemlerin asıl amacı, adından da anlaşılabilirliği gibi suç kontrolüdür. Bu tür vijilanti eylemlerin genellikle şiddet dozu düşük kalmakta ve sadece bir suç eylemi var olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu tür eylemlerde çoğu zaman, asıl amaç suçlunun cezalandırılmasından ziyade suçluyu caydırmak ve yapılabilirse kolluk kuvvetlerine teslim etmektedir. Tam da bu nitelikleri nedeniyle, suç kontrolü vijilantizmi aslında toplum tarafından olumlanmaya oldukça müsait bir eylem olarak görülebilir. Yine de suça müdahale konusunda eğitim almamış kişiler tarafından, sadece aktif vatandaşlık gereği yapılan bu müdahaleler sonucunda suçlu kişiye ya da müdahale edenlerin kendilerine zarar gelmesi olasılığı her zaman bulunmaktadır. Ayrıca müdahale

konusunda eğitim alınmamış olması, şiddet kullanımı noktasında kontrolün kaybedilip başka zararların ortaya çıkmasının da önünü açmaktadır. Bu nedenlerle suç kontrolü vijilantizmi içerisinde yer alan eylemler her ne kadar olumlu ve gerekli olarak görülse de olay sırasında asıl müdahale etmesi gerekenlerin kolluk kuvvetleri olduğu unutulmamalıdır.

Rosenbaum ve Sederberg (1974, ss. 551-556) ikinci olarak sosyal grup kontrolü vijilantizminden söz etmektedirler. Sosyal grup kontrolü vijilantizmi söz konusu olduğunda, bu eylemler suç kontrolü vijilantizmindeki gibi anlık ve temelde iyi bir amaca hizmet etmek adına yapılmamaktadır. Sosyal grup kontrolü vijilantizminde amaç, adından da anlaşılabilirliği gibi, hâkim bir grubun diğer bir grup üzerinde kontrol sağlanmasıdır. Dolayısıyla bu kontrol çabası genellikle azınlık kişi ya da gruplar üzerinde baskı kurma ve bu kişi ya da grupları sindirme amacı ile örtüşmektedir. Özellikle müesses nizamı koruma ve adaleti kendi eline alma düşünceleri, azınlıktakilerin toplum düzenini bozduğu ve bu nedenle kontrol altına alınmaları gerektiği algısıyla birleştiği durumlarda bu tür vijilanti eylemleri ortaya çıkabilmektedir (Rosenbaum & Sederberg, 1974). Bu anlamda bu vijilantizm türünü açıklamak adına en yerinde örneklerden biri “Ku Klux Klan” (KKK⁴) örgütüdür. Bu grubun ne kadar vahşi ve şiddet dolu bir yapısı olduğu geneli itibarıyla bilinmektedir. Bir vijilanti grup olarak KKK, kendisini Amerika’da siyahi vatandaşlar üzerinde “beyaz üstünlüğü” kurma düşüncesi çerçevesinde şekillendirmekte ve toplumu kendi doğrusu üzerinden manipüle etmeye çalışmaktadır (Chalmers, 2000). Bu vijilantizm örneğinde, bir kişi ya da grubun adaleti kendi eline alma düşüncesinin ne kadar tehlikeli boyutlara varabileceği görülmektedir. Eğer adalet sağlama gücünü bir kişi ya da grup kendi eline alırsa, doğal olarak kendi doğruları ve adalet anlayışı doğrultusunda bir cezalandırma yolu izleyecektir.

Sosyal grup kontrolü vijilantizmi noktasında linç kavramından da bahsetmek doğru olacaktır. Vijilantizm ile linç sıklıkla birbiri ile karıştırılan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni linçin, vijilantizmin bir alt başlığı olarak kabul edilebilecek yapıda olmasıdır. Mortensen’in (2018, s. 21) her linçin bir vijilanti eylem olduğu, fakat her vijilanti eylemin bir linç olmadığına dair sözleri bu iki kavram arasındaki bağlantıyı ve birbirlerine karıştırılma nedenlerini göstermektedir. Linç söz konusu olduğunda, çoğu zaman anlık bir şiddet eyleminden söz edilmektedir. Linç; bir kalabalığın kendilerince adaleti sağlamak amacıyla, suçlu olduğunu düşündükleri kişiyi öldürmesi olarak tanımlanabilir (Paker, 2006, s. 28). Burada linç sadece öldürme eylemi ile limitlemek doğru olmayacaktır. Yaralama da linç sonucunda meydana gelebilecek sonuçlar arasında sayılabilir. Vijilantizm ise bu ani gelişen şiddet eylemini içerisinde barındırmakla, birlikte daha önceden planlanmış şiddet eylemlerini de tanımının içerisine almaktadır. Keza Johnston (1996, ss. 222) vijilanti eylemlerin planlı bir niteliğe sahip olmasının ne kadar önemli olduğunu işaret etmektedir.

Üçüncü tür olarak Rosenbaum ve Sederberg (1974, ss. 556-559) rejim kontrolü vijilantizminden bahsederler. Bu vijilantizm türünde temel amaç, müesses nizamı tehdit ettiği düşünülen rejimin değiştirilmesidir. Rosenbaum ve Sederberg’e (1974, ss. 556-557) göre bu eylemleri yapan kişiler resmî görevliler (ordu ya da bürokrasiden) olabileceği gibi, bu kişilerin devlet içerisinde üst kademe olanlarla ittifak kurdukları da görülmektedir. Devlet yönetiminin yetersizliği, vijilanti örgütleri onlara karşı eylem yapmaya itebilmektedir. Bu türün içerisinde vijilanti örgütler tarafından yapılan darbeler yer almaktadır. Her ne kadar bu eylemler devlete karşı yapılsa da devletin yetersizliği ve vijilanti örgütlerin müesses nizamın kendi istedikleri şekilde yeniden düzenlenebileceğine olan inançları, rejim kontrolü vijilantizm eylemlerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Rosenbaum ve Sederberg (1974, s. 557) Kosta Rika’daki

⁴ Ku Klux Klan örgütü, Amerikan İç Savaşı sırasında ilk faaliyetlerini gerçekleştirmeye başlamıştır. Örgütün temel amacı, kölecî yapıya dayanan ekonominin devam etmesini sağlamaktır. Siyahilere yönelik şiddet eylemleri, örgütün ana hedefinin siyahiler olduğunu göstermektedir. Bu dönemde kurulma aşamasında olan Amerika Birleşik Devletleri’nin güvenliği sağlama noktasında yetersiz kaldığı zamanlarda, özellikle güneye gelen siyahiler üzerinde baskı uyguladıkları görülmüştür. Daha kapsamlı açıklama için bkz. (Blee & Latif, 2019, ss. 32-33).

“Movimiento Costa Rica Libre ⁵” isimli grubun özel bir organizasyon olarak rejim kontrolü vijilantizmi uyguladığından söz etmektedirler. İş insanları tarafından yönetilen bu grup, paramiliter bir güç olarak, gerekli gördüğü durumlarda rejime müdahale etmiştir.

Rejim kontrolü vijilantizmi denildiğinde önemli bir fark göze çarpmaktadır. Bu noktada vijilantizmin asıl amacının müesses nizamı devam ettirmek olduğu ve devletin de bu sistemin ana aktörü olduğu düşünüldüğünde bu vijilantizm türünün bir çelişki ihtiva ettiği görülmektedir. Vijilantizm tanımı gereği nasıl devlete karşı olabilir? Bu durumda vijilanti örgütün terör örgütü ile arasındaki ince çizginin daha da bulanıklaştığı söylenebilir.

Bir başka tipoloji olarak Burrows’un tipolojisi örnek gösterilebilir. Burrows (1976, ss. 15-16) vijilantizm olgusunu Amerikan vijilantizmi örneği üzerinden şu üç tür çerçevesinde incelemektedir: Bunlar klasik vijilantizm, neovijilantizm ve sahte (pseudo) vijilantizmdir. Burrows (1976, s. 16) klasik vijilantizmi açıklarken ABD’nin ilk dönemlerinde bu vijilantizm türünün Batı’daki suçları denetleme üzere kullanıldığından söz etmektedir. Klasik vijilantizm kavramı, ABD’de merkezi otoritenin tam anlamıyla güvenliği sağlayamadığı dönemlerde suç kontrolü amacıyla aktif vatandaşların eylemleri için kullanılmaktadır. Burrows (1976, s. 16), neovijilantizmi ise dini ve etnik azınlıklara baskı kurmak amacıyla ortaya çıkan grupların yaptığı şiddet eylemleri olarak tanımlar. Vijilantizmin suç önleme amacı neovijilantizm söz konusu olduğunda ortadan kalkmış durumdadır. Diğer bir tür olan sahte vijilantizm, Burrows (1976, s. 16) tarafından klasik vijilantizm ve neovijilantizmin bir birleşimi olarak tanımlanmıştır. Burrows çalışmasında bu tipolojiyi oluşturan başlıkların tanımlarına odaklanmış olup kavramlara geniş çaplı bir açıklama getirmemektedir.

Sederberg (1978, ss. 295-298) kendi tipolojisinde vijilanti eyleme katılanlara odaklanıp, katılımcılar ve yapılan vijilanti eylemin niteliği üzerinden tipolojisini geliştirmektedir. Sederberg’in tipolojisindeki başlıklar; Anlık gelişen-bireysel, Anlık gelişen-resmî, Planlı-bireysel ve Planlı-resmîdir. Sederberg (1978, ss. 295-296) anlık gelişen-bireysel vijilantizm başlığında kişinin tek başına bir suçu durdurmak için yaptığı eylemlerden söz etmektedir. Market soygunu sırasında başka birinin duruma müdahale edip, soygunu durdurmak adına hırsıza şiddet uygulaması bu başlığa örnek olarak gösterilebilir. Eylemde bir planlama süreci bulunmamaktadır.

Anlık gelişen-resmî vijilantizm (Sederberg, 1978, s. 296) başlığı ise içerisinde kolluk kuvvetlerince bir müdahale durumu barındırmaktadır. Polis şiddeti örnek vijilanti eylemler arasında gösterilebilir. Kolluk kuvvetlerinin sınırı aşp kendilerini cezalandırıcı konuma getirebildikleri bir durum olarak karşımıza çıkan anlık gelişen-resmî vijilanti eylemler, devletin şiddet tekeline devletin kendi kurumları eliyle nasıl kötüye kullanabileceğini bizlere göstermektedir.

Üçüncü olarak Sederberg (1978, s. 297) planlı-bireysel vijilantizmden söz etmektedir. Bu başlıkta düzenli olarak tekrarlanan bir suç bulunmaktadır. Suçun düzenli olarak işlenmesi bu suça karşı aktif bir vatandaşın planlı olarak müdahalesi ile sonuçlanabilmektedir. Örnek olarak sürekli aynı yerde insanları soyan birinin başka biri tarafından önceden planlanarak darp edilmesi gösterilebilir.

Son olarak Sederberg (1978, s. 297) çalışmasında planlı-resmî vijilantizm başlığına değinmektedir. Devletin kendi bünyesinde bulunan kurumlar üzerinden bir grup ya da kişiye baskı uygulaması bu başlık altında yer almaktadır. Devlet bu şiddet uygulama sürecinde aktif olarak yer almaktadır. Örnek olarak ölüm mangaları gösterilebilir.

Yukarıda bahsedilen vijilantizm tipolojileri diğer çalışmalar için oldukça önemli kaynaklar olarak dikkat çekmektedir. Yine de genel olarak incelendiğinde devletle vijilantizm arasındaki bağlantının kurulması noktasında bu çalışmalarda bir eksiklik göze

⁵ Movimiento Costa Rica Libre isimli örgüt, Kosta Rika’da kurulmuştur. Genellikle orta ve üst sınıf ekonomik sınıfa dahil olan başarılı iş adamları tarafından oluşturulmuştur. Bu örgütün bünyesinde rejimi kontrol etmek için paramiliter bir askeri güç yer almıştır (Rosenbaum & Sederberg, 1974, s. 557).

çarpılmaktadır. Her ne kadar bazı tipolojilerde devlet ve vijilantizm bağlantısından bahsedilse de derinlemesine bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Oysaki ontolojik düzeyde, devletin olmadığı bir yerde vijilantizmden de söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla sosyal gerçeklikte vijilantizmin devlet ile olan mesafesine ilişkin sorgulamalar bu anlamda önem taşımaktadır. Ancak devlet ve vijilanti(ler) arasındaki ilişkinin derinlikli bir biçimde ele alınabilmesini sağlayacak bir tipoloji de gerekmektedir. Can'ın (2023, s. 184) ileri sürdüğü bu tipoloji vijilantizm ile devlet arasındaki ilişkiyi analiz etme noktasında oldukça işlevsel görünmektedir. Ancak Can bu çalışmada, bu tipolojiyi sadece özet bir biçimde sunmuş, detaylı bir analizde bulunmamıştır. Çalışmanın devamında, Can'ın kuramsal katkısından yararlanılarak, örnek olaylar çerçevesinde bu vijilantizm tipolojisi geliştirilmeye çalışılmaktadır.

4. Devlele Olan İlişki Bağlamında Farklı Vijilanti Türleri

Vijilantizm literatüründe devlet ve vijilanti(ler) arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır⁶. Şiddet kullanma tekeline sahip olduğu iddia edilen devletin (Weber, 1946, s. 78) yerine bu yetkiyi kullanan başka kişi ya da grupların varlığı ve bu eylemlerin bazı durumlarda cezalandırılmaması, başlı başına devlet ve vijilantizm arasında bir bağın olduğunu göstermektedir. Zaten vijilantizmin müesses nizamın devamının sağlanmasına yönelik bir eylem olması başlı başına bu eylemleri incelerken devletin göz ardı edilemeyecek olduğuna işaret etmektedir.

Devletin adaleti sağlama konusunda yetersiz kaldığı düşüncesi, genel kabul görmüş bir yaklaşım olarak, vijilantizm ve devlet ilişkisinde ayrı bir öneme sahiptir. Devletin mutlak bir egemenliğe sahip olduğu düşüncesinde olan liberal bakış açısı, söz konusu Afrika'daki devletler olduğunda cevapsız kalabilmektedir. Güçlü bir merkezi otorite olmaksızın var olamayacağı düşünülen Avrupamerkezci modern devlet modelinin bir alternatifi olarak Afrika örneğinde gözlemlenebilen "zayıf devletlerin (weak state)" varlığı, alternatif bir devlet modelinin var olabileceğini ortaya koymaktadır. Eriksen (2005) devletin şiddet kullanma tekeline odaklanarak, zayıf devletlerin bu tekeli kontrol edemediğini ifade etmektedir. Devletin bu temel niteliğe sahip olmaması, yani zayıf kalması durumunda, müesses nizamın korunması için vijilanti grupların harekete geçmesi; devlet ve vijilanti gruplar arasında bir yetki paylaşımına dayanan alternatif devlet formülasyonunun inşasına kaynaklık edebilmektedir. Afrika örnekleri üzerinden gözlemlenebileceği üzere; zayıf devlet yapılarında güvenlik, düzen ve adalet vijilanti örgütler eliyle de sağlanmaktadır. Keza Meagher (2012, s. 1073) Afrika ülkelerinin bir kısmında, vijilanti örgütlerin devletin organizasyonel yapısı içerisinde görüldüğünü ifade etmektedir. Yine Meagher (2012, s. 1083)'a göre, Kongo ve Nijerya'daki bazı vijilanti gruplar⁷; zayıf devletin varlığı nedeniyle ortaya çıkmış ve yerel ölçekte de olsa yönetimde söz sahibi olmuşlardır.

Öte yandan bu demek değildir ki vijilanti gruplar sadece zayıf devletlerde görülür. Güçlü bir merkezi yapıya sahip devletlerde de vijilanti gruplara rastlanmaktadır. Fakat güçlü merkezi yapıya sahip olan devletlerde vijilanti grupların görülmesi, zayıf devletlerde olduğu gibi şiddet tekelinin sağlanamaması ile doğrudan ilintili değildir. Merkezi otoritenin güçlü olduğu durumlarda vijilanti grupların varlığı, çoğu zaman devletin tolere etmesiyle ilişkilidir. Bu noktada çalışmanın da merkezinde yer alan ve Can'ın (2023, s. 184) üzerinde durduğu tipoloji ön plana çıkmaktadır. Can'ın oldukça özet bir biçimde sunduğu bu tipolojide üç vijilantizm tipinden bahsedilmektedir. Bu tipler; otonom vijilantizm, devlet tolereli vijilantizm ve devlet destekli vijilantizmdir. Devlet ile vijilanti(ler) arasındaki ilişkiler çerçevesinde sıralanan bu vijilantizm tipleri, vijilanti grupların devletle aralarında olan mesafeye göre adlandırılmışlardır. Can'ın çalışmada

⁶ Bu çalışmalardan bazıları için bkz. (Bateson, 2021; Rosenbaum & Sederberg, 1974; Sederberg, 1978)

⁷ Rassemblement Congolais pour la Democratie—Mouvement de Liberation (RCD-ML), 1998'deki ikinci Kongo Savaşı'nda Başkan Laurent Kabila'yı devirmek için oluşturulan RCD hareketinin bir ayrılıkçı grubu olarak ortaya çıktı. Uganda sınırına yakın, Kuzey Kivu eyaletinin kuzey kesiminde faaliyet gösterdi. The Bakassi Boys 1998'de Nijerya'nın Igbo etnik merkezindeki Abia Eyaletindeki ticari şehir Aba'da gayri resmi ayakkabı üreticileri tarafından kuruldu. Bu iki vijilanti örgüt hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Meagher, 2012)

bu üç tipin genel bir tanımı sunulmuş olsa da kavramların devlet ve vijilantizm arasındaki ilişkinin açıklanması noktasındaki önemi düşünüldüğünde, bu tipolojinin genişletilmesi ve yeniden kavramsallaştırılması gerekliliği oluşmaktadır.

4.1 Özerk Vijilantizm

Devlet ile herhangi bir bağlantısı olmayan ve devletten ayrı bir biçimde varlığını sürdüren vijilanti kişi ya da grupları otonom vijilantizm tipi çerçevesinde incelemek mümkündür (Can, 2023, s. 184). “Otonom” sözcüğü yerine Türkçe’de aynı anlama gelen “özerk” sözcüğünün kullanılması kavramsallaştırmayı ilgili Türkçe literatüre kazandırmak adına daha uygun olacaktır. Devletle herhangi bir bağlantıları olmadığı halde, bu vijilanti kişi ya da grupların eylemleri çoğunlukla devlet tarafından göz ardı edilmektedir. Devletin göz ardı etmesi eylemin şiddet dozunun düşük olması nedeniyle olabileceği gibi, devletin vijilanti eylemi “toplum yararı”na yönelik bir eylem olarak kodlamasından da kaynaklanabilir.

Bu bağlamda Vijilanti eylemlerin büyük bir çoğunluğunun özerk vijilantizm kategorisine girdiği söylenebilir. Johnston (1996, ss. 220-226), vijilantinin özerk olduğunu, yani devletle bir bağlantısının olmadığını ifade etmektedir. Johnston’a göre vijilantizm “aktif vatandaşlık” kavrayışı üzerinden bağımsız bir biçimde harekete geçmektedir. Dolayısıyla aktif vatandaşın kendi isteği ile düzeni sağlama düşüncesi, bu eylemlerin devletten bağımsız bir biçimde sergilenmesine kaynaklık etmektedir. Ancak çalışmanın devamında ifade edileceği gibi, bunun aksi örneklerine de rastlamak mümkündür.

Özerk vijilantizm, yapısı gereği genellikle suç kontrolü gibi eylemler üzerinden kendisini göstermektedir. Çünkü yapılan eylem büyük çaplı ve şiddet dozu yüksek bir eylem olursa, devletin de bu eyleme göz yumma ihtimali düşük olacaktır. Suç kontrolü amaçlı yapılan vijilanti eylemler yukarıda da söz edildiği üzere toplum tarafından kabul görebilen, hatta olumlanabilen eylemler olarak dikkat çekmektedir (Haas vd., 2014). Fakat bu olumlama beraberinde şiddete karşı bir toleransın da oluşmasına neden olabilecektir. Çünkü en şiddetten uzak vijilanti örgütlerin bile herhangi bir engelleyici ya da kontrol edici mekanizma olmadığına, orantısız şiddete yönelebilecekleri bilinmektedir (Can, 2023).

Özerk vijilanti grupların ortaya çıkmasında, “adalet” olgusunun önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir (Gattinara, 2019, s. 215). Vijilanti grubun özerkliği, hali hazırda var olan devletin güvenlik ve adalet konularında yetersiz kaldığı düşüncesi ile birleşmektedir. Devletin bu hizmetleri yeterince iyi verememesi üzerine devletten ayrı bir vijilanti grubun bu ihtiyacı karşılamak adına ortaya çıktığı görülebilmektedir.

Özerk vijilantizm başlığı altında verilebilecek en iyi örneklerden bir “Soldiers of Odin” (Odin’in Askerleri) grubudur. Bu vijilanti grup, 2015’te Finlandiya’da kurulmuştur. Daha sonra Almanya’nın güneyinde de etkinliklerine devam etmiştir (Mareš & Milo, 2019, s. 97). Hatta Mareš ve Milo (2019, s. 138) 2016’da Çekya’da da bu adı kullanan bir grubun kurulduğuna işaret etmektedir.

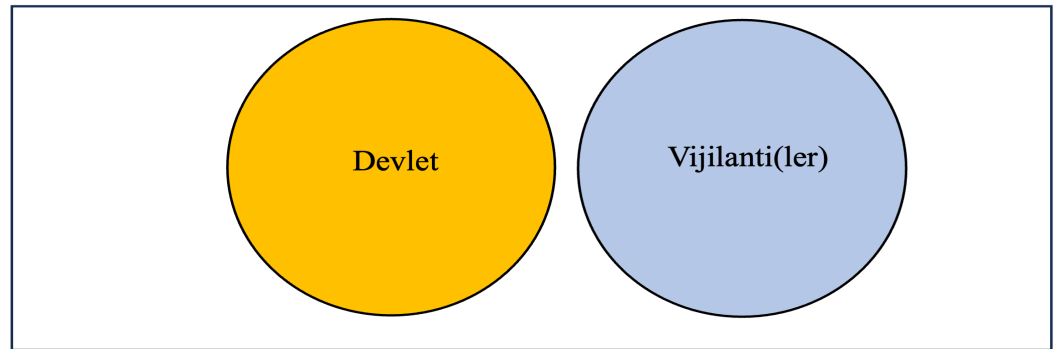
Şöyle ki, Soldiers of Odin’in mülteci ve göçmenlerin şiddet eylemlerine karşı bir örgütlenme olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Bjørge & Gjelsvik, 2019). Grubun faaliyetleri arasında, geceleri devriye gezerek insanları şiddet eylemlerine karşı korumak ve gerekli gördükleri durumda polise haber vermek bulunmaktadır (Bjørge & Gjelsvik, 2019, s. 241). Grup genel hatlarıyla önleyici bir güç olarak faaliyet göstermektedir. Bu ifade edilen faaliyetler olumlu olarak karşılanabileceği için toplum ve devlet tarafından da kabul gören bir örgüt oldukları varsayılabilir.

Özerk vijilantizm içerisinde yer alabilecek başka bir örnek de özellikle ABD etkisiyle⁸ popüler kültürün bir parçası haline gelen süper kahramanlardır. Süper kahramanlar suçlularla mücadele edebilmek için şiddete başvurabilmektedirler. Bu nedenle de aslında vijilanti bir kişi olarak ele alınabilirler. Süper kahramanların şiddet içeren eylemleri devletle bir bağları olmadığı için de özerk vijilanti eylemler olarak değerlendirilebilirler.

⁸ ABD’de kurulan Marvel Comics ve DC Comics firmaları örnek olarak gösterilebilir.

Popüler kültürün büyük bir parçasını oluşturan süper kahramanlar, bu vijilanti kimlikleri ile vijilantizm olgusunun olumlanması sürecinde de etkili olmuşlardır (Mortensen, 2018, s. 22). Süper kahramanlar kurgusal bir dünyada olmalarına rağmen, suçluları cezalandırdıkları için iyi bir vatandaş olarak kabul edilebilirler (Can, 2021, s. 131). Yapılan vijilanti eylem suç önlemek adına olduğu için zaten olumlanmaya müsaittir. Buna ek olarak gerek çizgi romanlar gerekse filimler yardımıyla kazanılan popülaritenin de olumlama sürecine etkili olduğu söylenebilir.

Genel bir çerçeveye, özerk vijilantizm örnekleri çoğunlukla Sederberg'in (1978, s. 287) de vijilantizm tipolojilerini oluştururken üzerinde durduğu gibi anlık (spontane) olarak gerçekleşmektedir. Genellikle planlı olmayan ve şiddet dozu düşük olan bu vijilanti eylemler, vijilanti kişi ya da grubun devletle bir bağlantısı olmadığı durumlarda, özerk vijilantizm kapsamı içerisinde değerlendirilebilirler.

Şekil 1. Özerk Vijilantizm

Özerk vijilantizm, Şekil 1'de gösterildiği gibi, devlet ile vijilanti kişi ya da grupların herhangi bir bağlantısının olmadığı durumlara işaret eder. Vijilanti(ler) her ne kadar devlet ile bağlantıda olmasa da bu eylemler devletin egemenlik alanına bir müdahale anlamına gelmektedir. Devletin egemenlik alanına bu müdahale durumu çoğu zaman devletin alarm sistemini aktif hale getirmez. Bu durumun temel nedeni; bu vijilanti eylemlerin genellikle toplum düzenini ve rejimi doğrudan tehdit etmemesidir. Eylemlerin şiddet dozunun da düşük olduğu düşünüldüğünde, devletin özerk vijilanti eylemlere müdahale etme ihtimali daha da düşük olmaktadır.

4.2 Sözde Özerk Vijilantizm

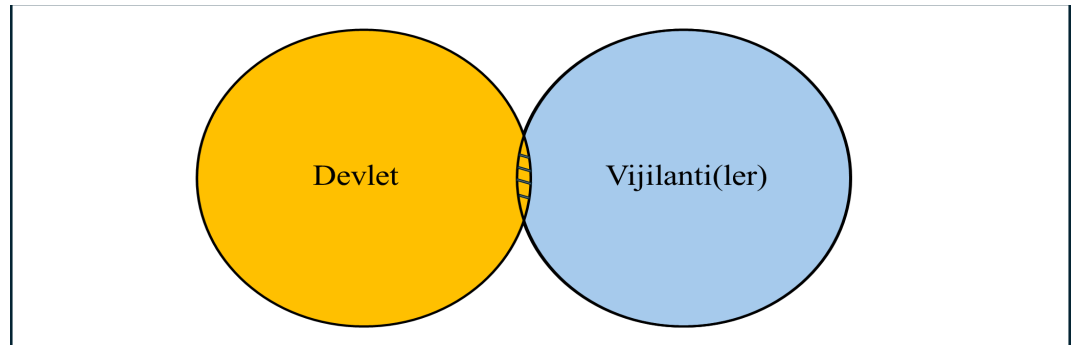
Vijilanti(ler) bazı durumlarda da devletin geniş tolerasyon alanından faydalanırlar ki bu gibi eylemleri devlet tolereli vijilantizm olarak adlandırmak mümkündür (Can, 2023, s.184) Bu vijilantizm tipinde, devletin ilgili vijilanti eylemlerden haberdar olduğu ve çok ciddi bir aşamaya gelene dek göz yumduğu söylenebilir. Her ne kadar özerk vijilanti eylemler gibi görünseler de bu tip vijilanti eylemlerde devletin rolü de yadsınamaz. Bu nedenle görünürde özerk gibi değerlendirilebilecek olan böylesi vijilanti eylemleri "sözde (pseudo) özerk vijilantizm" biçiminde kavramsallaştırmak mümkündür. Sözde özerk vijilantizm özerk vijilantizmin bir sonraki aşaması olarak görülebilir. Çünkü sözde özerk vijilantizm söz konusu olduğunda, hem özerk vijilantizme nazaran daha şiddetli hem de devletin eylem alanına mesafesinin çok daha yakın olduğu eylem(ler) kendisini göstermektedir.

Örneğin Huggins (1991) polis teşkilatı dahil olmak üzere, bazı devlet kurumlarının belirli durumlarda vijilanti eylem yapan gruplara yardım edebileceğinden söz etmektedir. Burada her ne kadar devletin tamamının bir desteğinden söz etmek mümkün olmasa da devlet adına bir ya da birden fazla kurumun destek verdiği vijilanti grupların var olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Vijilanti eyleme müdahale etmesi gereken kurumun kendi isteği ile müdahale etmemesi ve vijilanti grubun eylemlerini tolere etmesi, vijilanti eylemlere duyulan memnuniyetin bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Rosenbaum ve Sederberg (1974, s. 546) devletin tolerans etme sınırlarını şiddetin boyutu çerçevesinde ele almaktadırlar. Bu yazarlara göre, yetkililer şiddet dozu düşük eylemlere karşı daha fazla tolerans göstermektedir. Vijilanti eylemlerin şiddet dozu arttığında yetkililerin tolere etme yönündeki eğilimleri düşüş gösterecektir. Nitekim düşük seviyede şiddet uygulayan vijilanti gruplar, devlet tarafından hoş görülebilir ve tolere edilebilir durumdadırlar.

Hine (1998, s. 1253) ise vijilanti eylem(ler)in tolere edilmesini, devletin adaleti sağlama yönündeki gücü çerçevesinde değerlendirmektedir. Buna göre devletin adaleti sağlamada yetersiz kalması ve vijilanti grubun eylemlerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olması, eylemlerin tolere edilebilmesinin önünü açmaktadır. Hine (1998), bu tür vijilanti eylemlerin toplumun talep ettiği adaleti sağladığı takdirde; kabul edilebileceğinden söz eder. Fakat Hine'in (1998) bu tespitlerinde tolerasyon sınırlarının muğlak olduğunu, yani devletin hangi büyüklükteki şiddet eylemlerine tolerans gösterdiğinin net olarak belirtilmediği söylenebilir.

Sözde özerk vijilantizm dendiğinde akla ilk gelen örneklerden biri, ABD'de siyahilere karşı uygulanan baskı ve şiddet eylemleridir. Siyahi karşıtlığı noktasında en bilinen vijilanti örgüt ise Ku Klux Klan (KKK)'dır. 1870'lere kadar uzanan bu örgüt, ABD'de yaşayan tüm azınlıklara ve özellikle beyaz olmayanlara karşı vijilanti şiddet uygulamıştır (Blee & Latif, 2019, s. 31). 1970'ler öncesinde, KKK eylemlerine karşı kolluk kuvvetlerinin müdahale etmediği ya da müsaade ettiği birçok olay yaşanmıştır. Yani örgütün devlet ile direkt olarak herhangi bir bağı olmasa da yaptığı eylemler devlet tarafından tolere edilmiştir. Bu dönemde örgütün siyahi vatandaşlar üzerinde baskı kurma düşüncesinin, devlet tarafında da karşılık bulduğu söylenebilir. 1970 ile 2000 arasındaki dönemde ise suç kovuşturmaları ile devlet, örgüt üzerinde daha fazla kontrol sağlamaya çalışmıştır (Björge & Mareš, 2019, s. 320). Bazı dönemlerde devletin örgüt üzerindeki baskısı ve örgütün eylemlerine yönelik yaklaşımı değişse de devlet her dönem bu örgütten haberdardır. Günümüzde bile ABD'de bazı gruplar tarafından siyahilere yönelik baskı ve şiddetin uygulandığını gözlemlemek mümkündür. Nitekim 2020'de George Floyd adlı bir siyahinin polis tarafından öldürülmesiyle sonuçlanan olaya tepki olarak, gündeme gelen "Black Lives Matter" eylemleri, bu sorunun ABD'de halen varlığını sürdürdüğünü göstermektedir (Gürcan & Donduran, 2021).

Şekil 2. Sözde Özerk Vijilantizm

Şekil 2'de sözde özerk vijilantizmde, devlet ile vijilanti(ler) arasındaki mesafe ya da ilişki gösterilmektedir. Ortadaki taralı alan ise devletin tolere alanını temsil etmektedir. Bu alanın devletin rengi olan sarı ile gösterilmesi, bu alanda karar verici ve egemenin hala devlet olduğunu göstermek amacıyla. Bu vijilantizm türünde, vijilantilerin direkt olarak devlet ile yakından bir bağlantı içerisinde olması gerekmemektedir. Fakat devletin yapılan şiddet ve baskı eylemlerine göz yumması, burada özerk vijilantizmden farklı bir noktaya işaret etmektedir. Devlet, bu vijilantizm tipinde artık sürecin aktörlerinden biridir. Burada devlet vijilanti eylemlerinden haberdar olmakta, ancak bu eylemler tıpkı özerk vijilantizmde olduğu gibi görünürde devletten bağımsız olarak gerçekleşmektedir.

Bir grup ya da kişi üzerinde baskı kurma amacıyla şiddet eylemlerinde bulunulması, görünürde vijilanti(ler) eliyle gerçekleştirilmekte ve devlet tarafından kabul edilebilir sayılmaktadır. Bu eylemler sonucunda devlet önleme, engelleme, yargılama ve cezalandırma gibi uygulamalara gitmeyerek yapılan şiddet eylemine çoğu zaman zımnen de olsa desteğini göstermektedir.

4.3 Devlet Güdümlü Vijilantizm

Devlet destekli vijilantizm söz konusu olduğunda, vijilanti(ler) ile devlet arasındaki ilişki daha net bir hale gelmektedir. Can (2023, ss. 184-185) çalışmasında devlet destekli vijilantizmi açıklarken, bu kapsamdaki vijilantilerin devlet tarafından kurulduğuna ya da sonradan sahiplenildiğine dikkat çekmektedir. Bu noktada özerk olarak kurulan ancak sonrasında devletin himayesine giren vijilanti örgütleri kapsamak ve kavramsallaştırmayı daha anlaşılır hale getirmek adına “devlet güdümlü vijilantizm” adlandırmasının yapılması daha uygun olacaktır.

Rosenbaum ve Sederberg (1974, s. 554) resmî vijilantizm (official vigilantism) kavramı ile devlet güdümlü vijilantizmin tanımına uyan bir vijilanti türünden söz etmektedirler. Bu vijilanti gruplar yönetimin isteği üzerine eylemlerde bulunarak devlete olan bağlılıklarını (hatta bağımlılıklarını) göstermektedirler. Bu bağlamda devlet güdümlü vijilantizm aktif vatandaşlık kavramının da ötesine geçmektedir. Şiddet dozu yüksek eylemlerin devlet onayı ile kurulan vijilanti gruplar tarafından yapılıyor olması, yapılanların bir aktif vatandaşlık eyleminden ziyade profesyonel hale gelen bir meslek icra edilmesine karşılık gelir. Aslında burada devletin bir vijilanti gruba görev tanımlaması yapması söz konusudur. Şiddet kullanma tekeline sahip olduğu kabul edilen devletin, bu kapsamdaki şiddeti başka gruplar aracılığıyla kullanması, beraberinde kendisini sınırlayan yasaların ötesine geçebileceğini de göstermektedir.

Şiddet kullanma tekeli iddiasında olmayan devlet formasyonlarında ise durum bazı farklılıklar içermektedir. Keza zayıf devlet formülasyonunda merkezi ve güçlü bir devlet yapısından söz etmek zor olduğu için bu yapılarda varlıklarını sürdüren vijilanti gruplar, devletin yetersiz kalabildiği görevleri yapmak noktasında devlete yardım etmektedirler. Fakat burada devlet kurucu olsun ya da olmasın vijilanti grubun üzerinde bir yaptırım gücüne sahip değildir. Örneğin Norman (2022, s. 40) Gana, Nijerya ve Tanzanya’da düzen sağlama işinin devlet güdümlü vijilanti gruplara kaldığını ve bu grupların bazı durumlarda adaleti de sağladıklarını söylemektedir. Bu örneklerde devletin, Avrupamerkezci modern devlet formülasyonu ile zıt bir biçimde, düzeni ve/veya adaleti tesis etme görevini yalnız başına üstlen(e)memesi nedeniyle; vijilanti gruplara bu görevlerin yüklendiği görülmektedir. Fakat bu zayıf devletler, bazı durumlarda vijilanti grubu bizzat kuran bir otorite olsalar da çoğu zaman kurdukları ve/veya destekledikleri vijilanti grupların faaliyetlerini sona erdirebilecek bir muktedirlikte değillerdir.

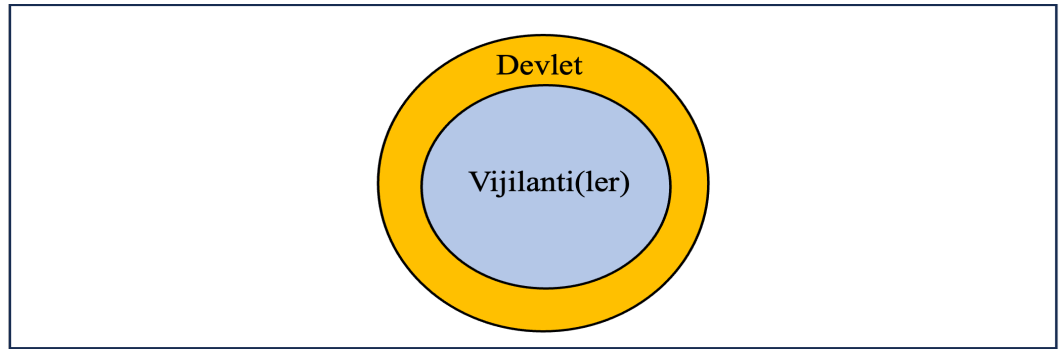
Kowalewski’nin (1996, ss. 71-74) yozlaşma olgusu üzerine değerlendirmeleri, burada devlet güdümlü vijilantizmden kastedilen durum ile oldukça yakın açıklamalar getirmektedir. Kowalewski’ye göre kamu görevlileri yozlaşarak vijilanti grupların içerisinde var olabilirler ki genellikle kolluk kuvvetleri bu eğilimdedirler. Direkt olarak devlet memurları tarafından kurulan ya da desteklenen vijilanti grubun varlığı, devlet güdümlü vijilantizm tanımına uymaktadır. Burada devletin bir politika olarak vijilanti gruba desteğinden ziyade, devlet bünyesinde yer alan çalışanların -kurum kimliklerini terk etmeden- kendi inisiyatifleri ile vijilanti gruplara katılmaları söz konusudur.

Devlet güdümlü vijilantizm kapsamında verilebilecek en net örnekler, Ölüm Mangaları (Death Squads) adıyla kurulan vijilanti gruplarıdır. Abrahams (1998, s. 123) ölüm mangasını polis teşkilatı ya da devletin başka organları tarafından oluşturulan, belirli bir seviyede gizlilik içeren, istenmeyen ya da toplum düşmanı olarak kabul edilen kesimlerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan gruplar olarak tanımlar. Bu tanımdaki “devlet tarafından oluşturulma” kısmı oldukça önemlidir. Bu gruplar devletin kendi inisiyatifi ile oluşturulmaktadır. Burada grupların öldürme eylemlerini de devlet adına yaptıkları net bir şekilde anlaşılabilmektedir. Devletin şiddet tekeli, yine devlet tarafından

kurulmuş bir vijilanti grup ile sağlanmakta ve bu şekilde yasal süreçler bypass edilebilmektedir.

Ölüm Mangaları Orta ve Güney Amerika'da polis ya da paramiliter gruplarla birlikte suç kontrolü veya ideolojik amaçlarla varlıklarını sürdürmüşlerdir. Örneğin, 1980'ler ve 1990'larda yaşanan Kolombiya iç savaşında kurulan paramiliter gruplar, devletle birlikte sol örgütler ve uyuşturucu kaçakçılara karşı birlikte hareket etmişlerdir (Mazzei, 2009, s. 67). Bu vijilanti örgütler baskıcı ve otoriter askeri yönetimlerin olduğu yerlerde daha sık görülebilmektedir (Abrahams, 1998, s. 123). Bu bağlamda, baskıcı rejimlerin tehdit veya düşman olarak gördükleri toplumsal gruplar üzerinde vijilanti gruplar eliyle baskı kurabildikleri söylenebilir.

Devlet güdümlü vijilantizmin gözlemlenebileceği önemli laboratuvarlardan biri de şüphesiz Afrika kıtasıdır. Uzun yıllardır terörizmle mücadele eden Afrika ülkelerinin hemen hepsinde, terörizme bir tepki olarak vijilanti grupların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Nijerya'da Sivil Ortak Görev Gücü (CJTF) ile Uganda ve Güney Sudan'da Okçu Çocuklar (Arrow Boys) adıyla kurulan vijilanti gruplar, terörizmle mücadele kapsamında bu devletler tarafından açık bir biçimde desteklenmiştir (Can, 2023, s. 183).

Şekil 3. Devlet Güdümlü Vijilantizm

Devlet güdümlü vijilantizm denildiğinde, Şekil 3'te görüldüğü üzere, devletin bir parçası hâline gelmiş vijilanti kişi ya da gruplar kastedilmektedir. Kuruluş sürecinde direkt olarak devletin bulunduğu ya da daha sonrasında devlet bünyesine katılan bu grupların eylemleri, devlet politikaları doğrultusunda yönlendirilebilmektedir. Vijilanti(ler)in devlet ile olan bu yakın ilişkilerinin, neredeyse kesin bir cezasızlık durumunu da beraberinde getirmekte olduğu görülmektedir. Çünkü devlet güdümlü vijilantizm tipinde, vijilanti(ler) devletin şiddet kullanma tekeline açıkça meydan okumaktan ziyade, devletin otoritesini perçinleyen eylemler gerçekleştirerek oldukça "kıymetli" görevler üstlenmektedirler.

5. Sonuç

Vijilantizm olgusu ve yapısı gereği devletin egemenlik alanı içerisinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de devlet ile vijilanti(ler) arasındaki ilişkinin incelenmesi oldukça önemlidir. Bu çalışma devlet ile vijilanti(ler) arasındaki bağlantıya ilişkin farklı kombinasyonların bir tipoloji çerçevesinde incelenmesine dayanmaktadır. Vijilantizm içerisinde kendisine yer bulan müesses nizam, şiddet kullanma tekeli, hukuk dışılık, aktif vatandaşlık ve adaleti kendi eline alma gibi temalar; vijilanti grupların ortaya çıkmasının önünü açmaktadır. Özellikle devletin yetersizliği düşüncesi, vijilanti grupların ortaya çıkması noktasında belirleyici olmaktadır. Devletin güvenlik ve adalet gibi bazı temel hizmetlerini yerine getirmek konusunda yetersiz kaldığına olan inanç, vatandaşları bu hizmetleri yapacak başka kişi ya da kurum arayışına yönlendirebilir ki bu noktada da vijilanti gruplar ortaya çıkar.

Bu çalışmada devlet ile vijilanti(ler) arasındaki ilişki ayrıntılı bir biçimde incelenmeye çalışılmıştır. Bu tipolojide devlet ve vijilanti(ler) arasındaki ilişki çerçevesinde üç vijilantizm tipi oluşturulmuştur. Bunlar; özerk vijilantizm, sözde özerk vijilantizm ve devlet güdümlü vijilantizm tipleridir. Özerk vijilantizm, sivil yurttaşların devletten bağımsız bir biçimde adaleti ve/veya düzeni kendi elleriyel sağlamasına yönelik eylemleri içermektedir. Çalışma kapsamında Avrupa’da birçok ülkede, mülteci ve göçmen karşıtlığı çerçevesinde faaliyetler yürüten Soldiers of Odin adlı gruplar özerk vijilantizm çerçevesinde ele alınmıştır. Aslında vijilantizm, pek çok çalışmada işaret edildiği gibi, tanımı gereği otonom karakterlidir. Ne var ki dünyanın birçok ülkesinde, bazı vijilanti eylemlerin zımnen de olsa devlet tarafından hoş karşılandığı gözlemlenmektedir. Bu noktada da sözde özerk vijilantizm kendisini göstermektedir. Bu vijilantizm tipinde, vijilantiler görünürde özerk bir niteliğe sahipken aslında özünde devletin onlara gösterdiği geniş tolerans alanından faydalanırlar. Sözgelimi bu çalışmada ABD’de siyahi karşıtı vijilanti eylemleriyle gündeme gelen KKK, sözde özerk vijilantizm kapsamında değerlendirilmiştir. KKK örneğinde devlet, belki açıkça örgütün eylemlerini desteklememiştir; ancak müesses nizamı tehdit edecek düzeye ulaşana kadar da bu örgütün eylemlerine göz yummuş görünmektedir. Bazı örneklerde de devletin bizzat bir vijilanti grup kurduğu ya da hâlihazırda faaliyetler yürüten bir vijilanti grubu desteklediği gözlemlenmektedir. Nitekim bu çerçevede, Latin Amerika’da suç kontrolü kapsamında eylemler yürüten Ölüm Mangaları, Afrika’da terörizmle mücadele kapsamında kurulan CJTF ve Arrow Boys adlı gruplar, tam anlamıyla devlet güdümlü vijilantizm tanımına uyarlar. Devlet güdümlü vijilantizm örneklerinin görüldüğü ülkelerde, özellikle Afrika’da, modern devlet tahayyülüne uymayan yeni bir devlet formülasyonunun (zayıf devlet) devreye girdiği görülmektedir. Bu örneklerde devlet, şiddet kullanma tekeli iddiasında olmadığı gibi, şiddet kullanma yetkisini iradî bir biçimde sivil aktörlere devreden bir anlayışla şekillenmektedir.

Sonuç olarak; bu tipolojinin, devlet ve vijilanti(ler) arasındaki ilişkiyi bütün yönleriyle ele alan bir analiz yapabilmeyi mümkün kılacağı söylenebilir. Nitekim dünyanın neredeyse tamamında görülen vijilantizm olgusunun farklı karakteristiklerini açığa çıkaran bu tipolojinin, zaman ve mekân bakımından farklı örnekleri içeren birçok çalışmanın kuramsal temelini oluşturma potansiyeline sahip olduğu ileri sürülebilir. Bu konudaki Türkçe literatürün ilgili alandaki yetersizliği dikkate alındığında; özerk, sözde özerk ya da devlet güdümlü vijilantizm tipolojilerine dayanan birçok çalışmanın da yürütülebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abrahams, R. (1998). *Vigilant Citizens: Vigilantism and the State*. Polity Press.
- Bajoria, J. (2019). *Violent Cow Protection in India: Vigilante Groups Attack Minorities*. Human Rights Watch.
- Bateson, R. (2021). The Politics of Vigilantism. *Comparative Political Studies*, 54(6), 923-955. <https://doi.org/10.1177/0010414020957692>
- Bayrak, E. (2019). Şiddet Tekelinin Tarihsel Gelişimi ve Bugüne Dair Notlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(1), 57-82. <https://doi.org/10.33629/auhfd.553895>
- Björge, T., & Gjelsvik, I. M. (2019). Sheep in Wolf’s Cloathing?: The Taming of the Soldiers of Odin in Norway. T. Björge & M. Mareš (Ed.), *Vigilantism Against Migrants and Minorities* içinde (ss. 257-271). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Björge, T., & Mareš, M. (2019). Comparative Perspectives on Vigilantism Against Migrants and Minorities. T. Björge & M. Mareš (Ed.), *Vigilantism Against Migrants and Minorities* içinde (ss. 305-334). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Blee, K., & Latif, M. (2019). Ku Klux Klan. T. Björge & M. Mareš, *Vigilantism against Migrants and Minorities* içinde (1. bs, ss. 31-42). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429485619-2>
- Burrows, W. E. (1976). *Vigilante !* Harcourt Brace Jovanovich.
- Can, C. (2021). Vijilantizm: Bir Şiddet veya Baskı Türünün Kavramsal Analizi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 129-140.

- Can, C. (2023). Terörizmle Mücadele Eden Vijilanti Grupların Dönüşümü: Nijerya ve Güney Sudan Örnekleri. *Politik Ekonomik Kuram*, 7(Özel Sayı), 181-195. <https://doi.org/10.30586/pek.1341161>
- Chalmers, D. M. (2000). *Hooded Americanism: The history of the Ku Klux Klan* (7. print). Duke Univ. Press.
- Chukwuma, O. A. (2017). Nigeria: Volunteer Vigilantism and Counter-Insurgency in the North-East. *Conflict Studies Quarterly*, 20, 34-55. <https://doi.org/10.24193/cs.q.20.3>
- Cohen, M. (2007). "The Ku Klux Government": Vigilantism, Lynching, and the Repression of the IWW. *Journal for the Study of Radicalism*, 1(1), 31-56. <https://doi.org/10.1353/jsr.2008.0015>
- Eriksen, S. S. (2005). The Politics of State Formation: Contradictions and Conditions of Possibility. *The European Journal of Development Research*, 17(3), 396-410. <https://doi.org/10.1080/09578810500209163>
- Gattinara, P. C. (2019). Beyond the Hand of the State: Vigilantism Against Migrants and Refugees in France. T. Bjørgo & M. Mareš (Ed.), *Vigilantism Against Migrants and Minorities* içinde (ss. 213-227). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Giddens, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet*. Kalkedon Yayınları.
- Gürçan, E. C., & Donduran, C. (2021). The Formation and Development of the Black Lives Matter Movement: A Political Process Perspective. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 30(1), 151-167. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2021.30.1.871276>
- Haas, N. E., De Keijser, J. W., & Bruinsma, G. J. N. (2014). Public Support for Vigilantism, Confidence in Police and Police Responsiveness. *Policing and Society*, 24(2), 224-241. <https://doi.org/10.1080/10439463.2013.784298>
- Hine, K. D. (1998). Vigilantism Revisited: An Economic Analysis of the Law of Extra-Judicial Self-Help or Why Can't Dick Shoot Henry for Stealing Jane's Truck? *American University Law Review*, 47(5), 1221-1255.
- Hodgson, G. (1973). The Establishment. *Foreign Policy*, 10, 3-40.
- Huggins, M. K. (Ed.). (1991). *Vigilantism and the State in Modern Latin America: Essays on Extralegal Violence*. Praeger.
- Johnston, L. (1992). *The Rebirth of Private Policing*. Routledge.
- Johnston, L. (1996). What Is Vigilantism? *British Journal of Criminology*, 36(2), 220-236. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a014083>
- Kowalewski, D. (1996). Countermovement Vigilantism and Human Rights: A Propositional Inventory. *Crime, Law and Social Change*, 25(1). <https://doi.org/10.1007/BF00227367>
- Mareš, M., & Milo, D. (2019). Vigilantism Against Migrants and Minorities in Slovakia and in the Czech Republic. T. Bjørgo & M. Mareš (Ed.), *Vigilantism Against Migrants and Minorities* içinde (ss. 129-150). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Mazzei, J. (2009). *Death Squads or Self-Defense Forces? How Paramilitary Groups Emerge and Challenge Democracy in Latin America* (1st ed). University of North Carolina Press.
- Meagher, K. (2012). The Strength of Weak States? Non-State Security Forces and Hybrid Governance in Africa. *Development and Change*, 43(5), 1073-1101. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2012.01794.x>
- Mortensen, E. (2018). The Mode of Lynching: One Method of Vigilante Justice. *Canadian Review of American Studies*, 48(1), 20-39. <https://doi.org/10.3138/cras.2017.014>
- Mulloy, D. J. (2004). *American Extremism: History, Politics and the Militia Movement*. Routledge.
- Norman, I. D. (2022). The Axis of Hate: Identitarianism, Afroxenophobia and Vigilantism. *European Journal of Development Studies*, 2(5), 38-51. <https://doi.org/10.24018/ejdevelop.2022.2.5.168>
- Ochoa, J. A., & Tomas, C. L. (2016). Democracy and Vigilantism: The Case of Michoacán, Mexico. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 5(4), 17-28. <https://doi.org/10.5204/ijcjsd.v5i4.320>
- Paker, M. (2006). Lincin Psiko-Politigi: Nedir, Niçin, Nasıl? *Birikim*, 211, 28-35.
- Rose, P., Beeby, J., & Parker, D. (t.y.). Academic Rigour in the Lived Experience of Researchers Using Phenomenological Methods in Nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129.
- Rosenbaum, H. J., & Sederberg, P. C. (1974). Vigilantism: An Analysis of Establishment Violence. *Comparative Politics*, 6(4), 541-570. <https://doi.org/10.2307/421337>
- Rotberg, R. I. (2003). *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*. Brookings Institution Press. <https://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctvbd8j54>

Sederberg, P. C. (1978). The Phenomenology of Vigilantism in Contemporary America: An Interpretation. *Terrorism*, 1(3-4), 287-305. <https://doi.org/10.1080/10576107808435415>

Weber, M. (1946). *From Max Weber: Essays in Sociology* (H. Gerth & C. W. Mills, Ed.). Oxford Univ. Press.

Çıkar Çatışması: Yoktur.

Finansal Destek: Yoktur.

Etik Onay: Yoktur.

Yazar Katkısı: Bülent TUĞCU (%100)

Conflict of Interest: None.

Funding: None.

Ethical Approval: None.

Author Contributions: Bülent TUĞCU (100%)
